

Konzularna služba Dubrovačke republike u Istočnom Mediteranu

Ilija Mitić

Veliko područje rada dubrovačke trgovačke mornarice u XVIII stoljeću nalazimo u lukama istočnog Mediterana, na Levantu, koje je bilo pod dominacijom Turskog carstva. Za razliku od dubrovačke konzularne službe u zapadnoj Evropi, koja je bila organizirana po opće priznatim međunarodnim načelima, konzularna služba Republike na Levantu bila je pod uticajem vazalnog odnosa Dubrovačke Republike prema Turskom carstvu. U XVI i XVII stoljeću položaj Republike prema Turskoj bio je reguliran raznim fermanima. U XVIII stoljeću Republika je i dalje bila vazalna država Turske. Njena se potčinjenost ogledala prije svega u slanju trogodišnjeg harača u Carigrad. Osim harača bilo je i drugih dužnosti i vršenja raznih usluga Turcima, ali je zato Republika imala i svojih prava u Turskoj; njezina trgovina i pomorstvo bili su povlašćeni i pravno osigurani. Harač su nosili u Carigrad »poklisara harača«. Oni su bili posebna vrsta diplomatskih predstavnika, koji su imali za glavnu dužnost, osim predaje harača, da osiguraju održavanje dubrovačkih privilegija na temelju prije stečenih prava. Tako je politika Dubrovačke vlade prema Turskoj, ma koliko se promijenila politička situacija u Evropi, ostala u okviru starih odnosa i dokumenata. Da bi bili osigurni na turskom području, trgovci su od Porte, na zahtjev dubrovačke vlade, dobijali tako zvane »fermane nacionalnosti«, dubrovački kapetani posebne diplome, dok su dubrovački konzuli primali posebne diplome o imenovanju »berate«, na osnovu kojih su imali sva prava konzularnih predstavnika. Ove je berate za dubrovačke konzule na Levantu pribavljao, na traženje Senata, poimenično za svakog novog konzula, generalni konzul Dubrovačke Republike u Carigradu. Berat je vrijedio samo za određenog konzula i za vrijeme trajanja njegove službe. Izdavanje berata je bilo vezano s priličnim troškovima (darovima i sl.), pa zbog toga često nalazimo među arhivskim dokumentima kako Senat upozorava dubrovačkog konzula u Carigradu da prihvati berat za konzula uz što manje troškove.

Dubrovački konzuli na Levantu imenovani su od Senata na temelju natječaja za vrijeme od 3 do 5 godina, ali im je Senat često produžavao rok trajanja službe za još 2 ili 3 godine. U slučaju produženja službe dubrovački generalni konzul u Carigradu morao je za istog konzula pribaviti kod Porte novi berat. U Carigradu je dubrovački konzul bio vre-

menski neograničen, kao i dubrovački konzuli na Zapadu, jer je pored izrazito konzularnih poslova (zaštita dubrovačke trgovine i plovidbe), ujedno vršio i diplomatske dužnosti za vrijeme odsutnosti »poklisara harača«.

Na području Turske su uglavnom samo Dubrovčani bili dubrovački konzuli. Senat je običavao zaslužnim Dubrovčanima, koji su se posebno istakli u zaštiti dubrovačkih interesa, dodjeljivati na upravljanje konzulat u Smirni, Solunu, Alexandriji i na otoku Kreti, za vrijeme od 3 do 5 godina, pod uvjetom da se po isteku navedenog vremenskog roka vrata u Dubrovink i podnesu izvještaj o poslovanju konzulata, kao i obračun svih troškova. Prema izričitoj odredbi Senata dubrovački su konzuli na Levantu bili dužni da ostanu na svom položaju i po isteku roka službovanja sve do dolaska novoizabranog konzula, kako ne bi upražnjeno mjesto konzula nepovoljno djelovalo na dubrovačku trgovinu i pomorstvo. Ovo je pitanje kasnije bilo riješeno na način da je Senat prije isteka konzulske službe određenom konzulu imenovao novog konzula na njegovo mjesto, time da bi ovaj novi konzul imao preuzeti konzulat čim predašnjem konzulu istekne rok službe. Radi smanjenja troškova konzulata na Levantu, zaključkom Senata od 23. VI 1789. godine nije bilo dozvoljeno dubrovačkim konzulima da vode svoju obitelj u mjesto svog konzularnog sjedišta, premda je u praksi bilo odstupanja od ove zabrane. Dubrovački su konzuli na Levantu mogli uz posebno odobrenje Senata posjetiti Dubrovnik za vrijeme vršenja konzulske dužnosti, ali su prethodno morali odrediti osobu koja će ih zamjenjivati u konzulatu za vrijeme odsutnosti. To su obično bili vice konzuli.

Kao i konzulima na Zapadu, Senat je konzulima na Levantu davao, na njihovo traženje, ili zbog posebnih zasluga, titulu i uniformu kapetana dubrovačke milicije, kako bi ih izjednačio sa ostalim stranim konzulima. Ova je titula bila vezana uz određenog konzula i za vrijeme trajanja njegove konzularne službe.

Interesantno je ovdje napomenuti odredbu Senata iz 1791. godine, kojom je bilo propisano da dubrovački dragomani (tumači jezika), koji su 20 godina služili Republiku imaju za nagradu dobiti dubrovački konzulat u Smirni za vrijeme od 5 godina, pod uvjetom da su navršili 50 godina života. Prednost su imali oni dragomani, koji su stariji po

godinama službe ili po godinama života. Po isteku 5 godina službovanja u konzulatu imali su se vratiti u Dubrovnik da nastave sa službom dragomana.

Dubrovački generalni konzul u Carigradu brinuo se za školovanje »mladića jezika«, budućih tumača — dragomana Republike. Po objavljenom natječaju za prijem u službu i izvršenom izboru u Senatu »mladići jezika« počinju već u Dubrovniku sa učenjem turskog jezika. Kasnije ih se šalje u Tursku na studije za 2 ili 3 godine i to u Carigrad, Smirnu, Jedrene, Alexandriju i drugdje. Sva briga o njima povjerava se dubrovačkim konzulima, vice konzulima ili uglednim dubrovačkim trgovcima iz tamošnjih kolonija. Završivši studije vraćaju se u Dubrovnik da kao pomoćnici dragomana pomažu u turskoj kancelariji. Osim toga Senat ih šalje prema potrebi dragomanima u Bosnu ili u Carigrad s poklisarima haraća da uče dragomanšku praksu.

Dubrovački konzuli na Levantu imali su pravo, kao i oni na Zapadu, da na svom konzularnom području imenuju vice konzule. Za rad vice konzula morao je generalni konzul u Carigradu pribaviti posebne berate. Godine 1787. ta je praksa prestala, pa je Senat obavjestio generalnog konzula Chirica u Carigradu da ubuduće nije potrebno kod Porte vaditi posebne berate za vice konzule. I na Levantu, kao i na zapadnom Mediteranu, nailazimo na upravitelja konzulata »amministratore del consolato«, tj. na osobu koja je privremeno vodila dubrovački konzulat od dolaska novog konzula. Tako je na pr. Senat udovoljio (1805. g.) traženju Nikole Radelja, konzula u Smirni da prije isteka 5 godina konzularne službe može napustiti konzulat i vratiti se u Dubrovnik, te ujedno odredio da do dolaska novog konzula upravlja pomenutim konzulatom Nikola Dragagliza i to kao upravitelj konzulata. Na otoku Cipru spominje se 1777. godine Đorđo Orebić kao upravitelj konzulata, dok na Kreti nalazimo kao upravitelja konzulata 1784. godine Natalija Đivanovića.

Za razliku od konzula na Zapadu, koji nisu dobivali plaću, već su imali pravo da od dubrovačkih brodova ubiru raznu taksu, dubrovačkim su konzulima na Levantu bili određeni troškovi za stan, hranu, odijelo, poslugu, tumače i druge potrebe, koji su teretili državnu blagajnu. Osim toga, konzul je na Levantu mogao u ime svoje plaće zadržavati izvjestan postotak (20—30%) naplaćene pristojbe, dok je ostatak morao da šalje u Dubrovnik. Prihod konzulata se sastojao od ubiranja konzularne takse kod ukrcaja ili iskrcaja robe. Ova taksa je iznosila oko 2% od vrijednosti robe, te je konzul morao voditi posebnu knjigu o naplati konzularne takse i koncem svakog, odnosno svakog šestog mjeseca, slati Senatu obračun. U Dubrovniku je bila ustanovljena posebna blagajna u koju su se uplaćivali prihodi od konzularne takse s Levanta, a zvala se »Cassa dei consoli di Levante«. Među arhivskim dokumentima nalazimo mnogo za ključaka Senata kojim odobrava isplatu iz ove blagajne u vezi plovidbe, te diplomatske i konzularne službe, bilo da se radi o interesima Republike u zapadnim ili istočnom Mediteranu. U Dubrovniku je poseban Ured kontrolirao rad i finansijsko poslovanje konzulata na Levantu. Ovaj se ured sastojao od 3 senatora koji su se zvali »Senatori officiali sopra li consoli di Levante«, a primao je novac od pojedinih konzulata i upućivao ga u državnu blagajnu. Konzuli su morali ovom uredu podnositi račune o izvanrednim izdacima, te bi isti ocjenjivao njihovu opravdanost i podnosio izvještaj Senatu. Ukoliko bi se ustanovilo da je koji od konzula na Levantu za vrijeme svog službovanja povrijedio interese Republike, ili se koristio položajem konzula za svoje lične ciljeve, protiv takove osobe pokrenut je poseban postupak.

Godine 1751. donio je dubrovački Senat opširan pravilnik o konzulima na Levantu i o konzularnoj pristojbi. Međutim i pored svih propisa konzuli nisu bili najuredniji u slanju naplaćenog novca državnoj blagajni u Dubrovniku, te se vrlo često Senat bavio tim pitanjem i donosio razne zaključke, kako bi prisilio konzule da državna blagajna što prije dođe do tog novca. Među arhivskim dokumentima nalazimo da je Senat imenovao 1784. godine Marina Mattei za svog konzula na Cipru, time da je ovaj bio dužan od prihoda konzulata uplatiti godišnje 200 piastera u korist Republike, dok je ostatak mogao zadržati za sebe. Senat je odredio 1790. godine da svaka osoba koja bude imenovana za konzula u Alexandriji treba da se obaveže na plaćanje 200

piastera godišnje u korist državne blagajne jer u protivnom ne može preuzeti spomenuti konzulat. U ova dva slučaja Senat odstupa od općeg načela dubrovačke konzularne službe na Levantu, tj. od plaćanja troškova svojim konzulima, već traži da konzuli za vođenje konzulata plate državnoj blagajni određeni iznos novca, kako bi barem na taj način osigurao izvjestan prihod od navedenih konzulata. Iznos od 200 piastera godišnje određen je vjerojatno iz razloga što spomenuti konzulati nisu imali nekih većih prihoda od dubrovačkih brodova, pa se Senat zadovoljio sa navedenim iznosom, time da sav prihod preko tog iznosa zadrži konzul za sebe.

Dubrovački konzuli na Levantu vodili su samo dubrovački konzulat, a nijesu mogli kao oni na Zapadu da ujedno budu konzularni predstavnici drugih država. Ovo iz razloga što su dubrovački konzuli na području Turske bili uglavnom podanici Republike, kojima je bilo zabranjeno od Senata da vrše bilo kakve javne službe za strane države. Iako je ta odredba Senata bila 1796. godine ukinuta, ne nalazimo dubrovačke konzule na Levantu u službi drugih država vjerojatno iz razloga što su oni bili imenovani za konzule na određeno vrijeme (3 do 5 godina), pa kao vremenski ograničeni nisu bili u mogućnosti da preuzmu vođenje stranog konzulata.

Prema nađenom arhivskom materijalu možemo utvrditi da su na području Turske sredinom XVIII i početkom XIX stoljeća postojali dubrovački konzulati u mjestima: Drač, Arta, Modene, Patras, Solun, Carigrad, Odesa, Smirna, Aleppo, Ačra, Damietta, Alexandria, te na otocima Krk, Zante, Kreta (u luci Khania), Cipar i Khios. Osim generalnog konzulata u Carigradu, postojali su na Levantu uglavnom samo dubrovački konzulati, dok se zbog oskudnih podataka ovdje ne spominju mjesta u kojima su postojali dubrovački vice konzulati.

Dubrovački konzuli u istočnom Mediteranu, kao i oni na Zapadu, štitili su interese dubrovačkih trgovaca pred stranim vlastima, pomagali kapetanima dubrovačkih brodova i unapređivali trgovinu, provodeći ujedno politiku dubrovačkog Senata. Oni su obavještavali Senat o političkim novostima, o žetvi, kretanju vojske, finansijskom stanju zemlje, o zakonima i slično. Imali su pravo, u ime Republike izdati potvrde, ovjeravati prijepise žigom konzulata, te raspravljati sporove između kapetana i članova posade dubrovačkih brodova. Njihova se djelatnost uvijek protezala na određeno konzularno područje, na kojem su obično imali svoje vice konzule. Preko konzulata Senat je tačno bio obavješten o kretanju dubrovačkih brodova, o njihovom dolasku i odlasku iz luke. Senat je upućivao konzulima tako zvana »cikularna pisma«, kojima je upozoravao sve ili pojedine dubrovačke konzule na razne svoje odluke, kao i na političke, ekonomske i druge događaje važne za dubrovačku plovidbu i trgovinu. Konzuli su slali Senatu pismo obično u dva primjerka različitim putevima, kako bi barem jedno pismo stiglo u Dubrovnik, ako se drugo izgubi.

Dubrovački konzulati u istočnom Mediteranu, zajedno sa konzulatima na Zapadu, tvorili su jednu organiziranu mrežu zaštitnika interesa Dubrovačke Republike i omogućili da dubrovačka pomorska trgovina dostigne zavidnu visinu.

Izvori i literatura

1. Lettere e commissioni di Levante, od 1700. do 1808. godine, (Državni arhiv u Dubrovniku, kao i ostali izvori za ovu radnju).
2. Acta Santa Maria Maggiore, XVIII stoljeće.
3. Acta consilii Rogatorum, sv. 137 do 210.
4. B. Križman, »Diplomati i konzuli u starom Dubrovniku«, Zagreb 1957. godine.
5. J. Luetić, »O pomorstvu Dubrovačke Republike u XVIII stoljeću, Građa za pomorsku povijest Dubrovnika, knj. 2, Pomorski muzej JAZU, Dubrovnik 1959. g.
6. J. Radonić, »Dubrovačka akta i povelja«, knj. V, Srpska akademija nauka, Beograd 1951. g.
7. V. Vinaver, »Dubrovnik i Turska u XVIII veku«, Srpska akademija nauka, knj. 11., Beograd 1960. g.
8. G. Stanojević, »Vijesti o Turskoj«, knj. IX, građa, Naučno društvo N. R. BiH, Sarajevo 1960. g.